

SUURRÄTIKUTE KANDMINE 19. SAJANDIL JA 20. SAJANDI ALGUSES SAAREMAAL

Koostanud Mareli Rannap

Lisa Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu sissekandele „Suurrätide valmistamine Saaremaal“

Suurrätikuid kandsid nii vanemad naised kui ka tüdrukud. Kandsid jõukamad ja ka kehvikud, kes suutsid rätiku osta. Jõukamatel võis mitu suurrätti olla – *pidused* ja argised. Kehvematel oli vahel ainult üks suurrätt, seda siis hoiti ka rohkem. Ühel naisel oli enamasti elu jooksul kaks rätti. Ühe ostis ta pulmaraha eest, teise tõi hiljem abikaasa mandrilt. Suurrätikut kanti kõikjal: nii pidudel, tööl kui ka kirikus. Põhiliselt kanti ikkagi külmade ja vilude ilmadega, eriti sajuse ja tormise ilmaga, aga ka suvel. Naised ei käinud palju külastki väljas ja lühikeseks käiguks piisas ka suurrätist, ei olnud tarviski särgile muud peale panna. Ka *hämarikku* peeti, suurrätik õlgade ümber, ja *kooti vardaid* (kudumine). *Hämarikuks* tulid küla naised ühte peresse kokku, tegid käsitööd ja jutustasid muu hulgas ka küla uudiseid.

Suurrätte kanti kahte moodi: õlgadel ja peas. Õlgadele pandi suurrätt pikuti kokku murtuna nii, et otsad rippusid lahtiselt. Pähe pandi see aga kolmnurksena kokkumurtuna ja kinnitati kurgu alt kas sõlmides, hoiti lihtsalt käega või kinnitati vedrunõela või sõlega.

Talvel linnateel reel istudes, kui seljas oli palitu või kasukas, võeti suurrätik üle pea. Maris Pavelson (Saikla) meenutab: „Minu ema mäletab, et kuna sel ajal liiguti põhiliselt hobusevankriga, siis suurrätt oli alati kaasas, et vajadusel ümber võtta. Ka igal pool laatadel ja muudel kooskäimistel oli see vanaemal alati kaasas, et siis vajadusel õlgadele võtta või talvel pähe panna.“

Kui rätikut polnud vaja ümber võtta, näiteks kirikus olles või laadal ringi käes, hoiti seda käe peal (narmad väljaspoole) või kokkupanduna kaenlas. Suvel kirikusse või jaanipäeva paiku surnuaiapühale sõites, kui teel liikus palju vankreid, kasutati suurrätikut tolmuriidena kleidi või särgi peale võetuna. Maarika Naagel: „Suvel, kui sooja riidet ei kantud, hoiti suurrätte kapis ajalehe ja koirohuga pakituna, et see *igapäiste* toimetusega hukka ei saaks ega koidele söögiks ei läheks.“

Tüdrukud heitsid suurrätiku õlgadele, kui nad läksid kerge riidega külasse tantsuõhtule. Rätiku kinnitasid nad kurgu alt kas sõle või preesiga.

Matustel peale söömist istuti pikkadel pinkidel, suurrätid ümber õlgade, ja lauldi kirikulaule.

Istudes pandi kokku pandud suurrätt istumise alla või põlvedele.

Ka tööle minnes ja mõnede tööde juures, nagu talvel rannast muda vedades või palgiveol, oli suurrätik väga otstarbekas. Rätikut kanti siis kolmnurkselt kokku panduna, eest teineteise peale asetatuna ja selja tagant käte alt kinni seotuna.

Ka lastele pandi külma ilmaga suurrätt ümber. Rätik pandi kolmnurksena pähe, eest üle rinna risti ja seoti selja tagant sõlme. Maire Murakas mäletab: „Ka minu ümber on olnud suurrätt. Mul on mingi mälestus, kus olen Soome kelgu peal, rätt ümber.“

Hele Tõru (Püha) meenutab: „Minu vanaema Tiina Palts (1867–1927) elas Paavli talus Suure-Rootsi külas Püha kihelkonnas. Paavli talu põles maatasa maha kaks korda. Mõlemal korral pääses tulekahjust imekombel üks väike vilja- ja riideait. Ilmselt asus see suurrätik siis selles aidas. Kusagil oli see suurrätt kogu aeg olemas, igapäevases kasutuses ta igatahes ei olnud. Oma varajastest lapsepõlvest mäletan, et see seoti ka mulle üks kord tihedalt ümber ja see kattis kogu mu väikese keha. Olin siis peaaegu nelja-aastane. Mäletan, et oli väga tuisune ilm. Suur küla ei paistnud läbi tuisu ära, läksime otse üle mäe, lumetuisk peksis valusalt vastu nägu. Siis vanaema siduski mulle selle rätiku ümber – see ulatus katma nii nägu kui keha – külm igatahes ei olnud. Pärast seda mäletan, et seda rätikut kasutati harvadel juhtudel.“

20. sajandi viiekümnendatel hakkas suurrätide kandmise mood kaduma. Viimati kandsid neid veel ainult vanad inimesed, näiteks karjas käies. Sõrves leidis suurrätikuid veel peale suurt isamaasõda.

Selma Pahapill (1932) on teinud palju igasugust käsitööd. Suurrätte kodus ta 1990. aastatel. Laia räti kudumiseks saagis abikaasa teljed pooleks ja pani tüki vahele, nii et 170 cm laiuse soaga sai kududa. Siis kodus Selma palju ka villaseid voodikatteid. Suurrätti kandmas mäletab Selma oma vanaema, kes võttis räti ka 1949. aasta märtsis Siberisse kaasa. Naaber mäletab vanaema suurrätiga veoautole ronimas.

Peale soojaandva riietuseseme kasutati suurrätte esemete kandmiseks väga paljudel puhkudel. Kui vahel külast koju tulles midagi kaasa anti, näiteks villa või toiduaineid, siis seoti need suurrätikusse. Aga teinekord pandi ka kodus suurrätikusse üht-teist, kui oli vaja midagi kaasa võtta. Esemete kandmiseks kasutati rohkem vanemat, juba kulunud rätikut. Suurrätikuga veeti näiteks riideid, leivakannikaid, õunu ja muid esemeid. Rätik pandi laiali põrandale või õue maha, üks räti nurk väheke sisse keeratud. Asjad asetati rätiku peale ja keerati (alustades keeramist räti murtud otsa poolt) kuni vastas oleva nurgani kokku. Tulemuseks oli pikk rätiku rull, mis pandi ühelt poolt üle õla ja teiselt käe alt läbi ning seoti rinna pealt kokku. Seejuures jäid käed vabaks ja võis muud asjad käe otsa võtta. Vaesed (kerjused) kandsid nii oma asju, kehvemad töid poest/linnast oma ostud suurräti sees, kui oli lühem reis ja hobust ei olnud. Aga nii käidi ka kaugemal rabas marjul ja toodi siis marjad seljas suurrätikus koju. Vana rätikut, mida enam ei kantud, kasutati siis, kui oli vaja midagi soojas hoida, või vankril heinakoti katteks, et oleks pehmem istuda. Kantud rätte kasutati veel väikelastele magamise katteks või neljaks lõigutuna mähkmeteks e *korikateks*.